

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การมุ่งเน้นกลยุทธ์การเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นกลยุทธ์ขั้นพื้นฐานของประเทศกำลังพัฒนา (Todaro, 1982: 87-95) ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าวเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ผลักดันการพัฒนาประเทศไทยตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ และการเพิ่มขึ้นของรายได้เฉลี่ยต่อหัว ซึ่งตัวเลขดังกล่าวเป็นตัวชี้วัดขั้นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตามแนวทางการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้เกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้น จากปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวจึงมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศมากขึ้น อันสะท้อนจากการปรับใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 ที่ได้นำเอาหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความสมดุลระหว่าง คน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนไทย

นอกจากนั้นทิศทางการพัฒนาประเทศตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ที่ถูกใช้ในช่วงปีพุทธศักราช 2550-2554 ก็ยังคงใช้หลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสังคมความสุขอย่างยั่งยืน โดยได้มีการกำหนดกรอบของการพัฒนาไว้ 3 เรื่องคือ 1)การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจ 2)การพัฒนาทุนทางสังคม และ 3)การพัฒนาทุนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยในทางเศรษฐกิจนั้นจะมุ่งเน้นการผลิตตามศักยภาพของประเทศ และความต้องการของตลาดโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ในทางสังคมจะมีการพัฒนาคนให้มีความรู้ ควบคู่คุณธรรม สร้างความมั่นคง แก่องค์กรและการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนการพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยึดหลักความหลากหลายทางชีวภาพ การสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชน และการสืบทอดทางภูมิปัญญา (นวลน้อย ศรีรัตน์, 2549: 481)

ด้วยกระบวนการการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ และการวางแนวทางตลอดจนกลยุทธ์การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ที่พยายามจะแก้ปัญหาค่าที่ไม่สามารถสร้างและการกระจาย

รายได้เท่าเทียมกัน รวมทั้งปรากฏการณ์การเรียกร้องวิถีทางการพัฒนาประเทศทางเลือกแนวใหม่จึงเกิดขึ้น ในสังคมไทย พร้อมๆกับการพยายามปรับนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในทุกระดับสังคม เพื่อเป็นเครื่องมือและตัวช่วยในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นชนบทให้สูงขึ้น โดยเฉพาะการเร่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยธุรกิจใหม่ที่ได้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา และกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนในปัจจุบันจำนวนวิสาหกิจชุมชนในประเทศมีเกิดขึ้นแล้วประมาณ 64,000 แห่ง ทั้งนี้นักวิชาการเชื่อว่า วิสาหกิจชุมชน จะเป็นองค์กรรูปแบบหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถอยู่รอดและพึ่งตนเองได้

จังหวัดสกลนคร เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีจำนวนวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นแล้วถึง 1,511 แห่ง โดยมีความหลากหลายในลักษณะอาชีพของวิสาหกิจชุมชน อย่างไรก็ตามยังมีความสับสนในความเข้าใจในนิยามของ “วิสาหกิจชุมชน” และ “ธุรกิจชุมชน” เป็นอย่างไร

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เป็นสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นที่มุ่งจัดการศึกษาผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพให้กับท้องถิ่น รวมทั้งวิจัยสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยเฉพาะการดำเนินงานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) กับคนท้องถิ่น ด้วยการใช้กลไกการเรียนการสอน ร่วมกับงานวิจัยมาเป็นระยะเวลาาน จากแนวคิด และสถานการณ์ข้างต้น มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครจึงนำเสนอโครงการ “การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร” โดยมีเป้าหมายให้เกิดการค้นคว้าวิจัย หาคำตอบความรู้วิสาหกิจชุมชน เพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร โดยความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีการประสานงาน และปฏิบัติงานร่วมกัน และการพัฒนาการสู่การปฏิบัติจริงกับชุมชน (Area-Based Collaborative Research) ตลอดจนการสร้างโอกาสการมีงานทำในชุมชน

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เชื่อว่าโครงการนี้จะก่อให้เกิดการบูรณาการภารกิจ บุคลากร ความรู้ ภูมิปัญญา การมีส่วนร่วม การจัดการความรู้ ผ่านระบบการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เพื่อนำไปสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดความยั่งยืนของวิถีทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อเนื่องถึงความสามารถในการสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมต่อไป

ปัญหาการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดปัญหาการวิจัยไว้ดังนี้

1. บริบท และการจัดการของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา) เป็นอย่างไร
2. อัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่สอดคล้องกับวิถีวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่าและกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา) เป็นอย่างไร
3. กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา) เป็นอย่างไร
4. ความสามารถและศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา) เป็นอย่างไร

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดความมุ่งหมายของการวิจัย ไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบริบท และการจัดการของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบในจังหวัดสกลนคร(กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่สอดคล้องกับวิถีวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่าและกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)
3. เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันนา)

4. เพื่อประเมินความสามารถและศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันทนา)

ความสำคัญของการวิจัย

ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ จะทำให้ทราบถึงบริบท และการจัดการของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบในจังหวัดสกลนคร(กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันทนา) อุตสาหกรรมของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่สอดคล้องกับวิถีวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร ตลอดจนกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร รวมทั้งสามารถประเมินความสามารถและศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ (กรณีศึกษาวิสาหกิจผู้ผลิตผ้าย้อมคราม กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันทนา) ผลดังกล่าวเป็นต้นแบบในการศึกษาการจัดการวิสาหกิจชุมชนอื่นๆในจังหวัดสกลนคร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยมีดังนี้

1. ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่

เลือกกรณีศึกษาจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผ้าทอย้อมครามที่ประสบความสำเร็จ และมีชื่อเสียงในการดำเนินกิจการของจังหวัดสกลนคร 2 แห่ง คือ 1. กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า และ 2. กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านพันทนา ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจทั้งสองกลุ่มได้รับเลือกให้เป็นผู้ผลิตผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์(OTOP) ของประเทศระดับ 5 ดาว ที่แสดงถึงมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ที่กำหนดระดับสินค้า (product level) ว่าเป็นสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐาน และมีศักยภาพในการส่งออก ตลอดทั้งกลุ่มผู้ผลิตทั้ง 2 แห่งยังได้รับรางวัลและประกาศเกียรติคุณในการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามจากหลากหลายหน่วยงาน โดยมีผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

1.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ (1) ผู้นำในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ ในส่วนของเงื่อนไขในการเกิดขึ้น และการจัดการ และ (2) สมาชิกใน

ระดับที่มีอำนาจในการตัดสินใจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ หน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม/สนับสนุน ให้เกิดวิสาหกิจชุมชน และ/หรือ ในการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนในเรื่องต่างๆ

1.2 ผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

ผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง จะครอบคลุมถึงบริบทแวดล้อมของชุมชนวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ ว่ามีบริบทแวดล้อมอย่างไรเป็นบ้าง เช่น ผู้ให้ข้อมูลบริบทชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้รู้ในความรู้/ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิสาหกิจชุมชน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ บ้านถ้ำเต่าหุ้ 1 ต.สามัคคีพัฒนา อ.อากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร และ ต.พินนา อ.บ้านดุง จังหวัดสกลนคร

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 ข้อมูลสถานการณ์

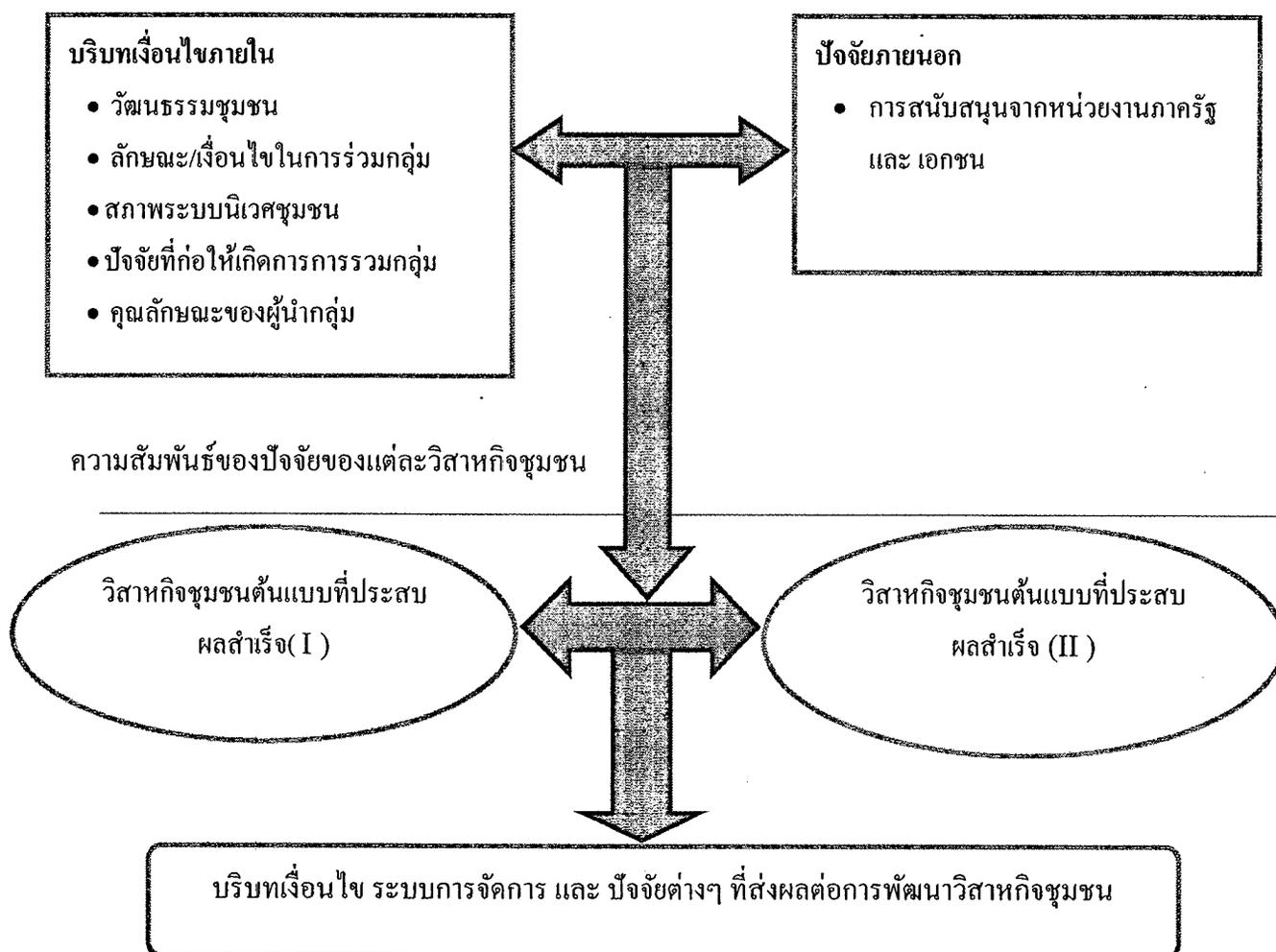
ข้อมูลสถานการณ์ในฐานะข้อมูลจากการเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของสำนักพัฒนาการจังหวัด จังหวัดสกลนคร พบว่ามูลค่าของผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าทั้งหมดสามารถสร้างรายได้ให้กับจังหวัดสกลนครในปี 2548 ประมาณ 200 ล้านบาท โดยมาจากผลิตภัณฑ์จากผ้าครามประมาณ 70 ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นกว่าร้อยละ 35 ของมูลค่ารายได้ทั้งหมดที่มาจากผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้า ที่ผ่านมามีผลิตภัณฑ์ผ้าครามจะประกอบด้วยผ้าฝืน และผลิตภัณฑ์ที่เป็นส่วนประกอบของเครื่องแต่งกายและของตกแต่งบ้านต่างๆ สำหรับช่องทางกระจายจำหน่ายส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 จะจำหน่ายภายในประเทศ และอีกร้อยละ 10 จะจำหน่ายในต่างประเทศ โดยมีประเทศญี่ปุ่น และประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นตลาดหลักในการส่งออกไปยังต่างประเทศ

3.2 ข้อมูลปฐมภูมิ

ข้อมูลปฐมภูมิ ศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary research) เกี่ยวกับลักษณะทางประชากรของทั้งสองพื้นที่ที่ทำการศึกษา ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการกระบวนการทำผ้าคราม และการทอผ้า

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการศึกษาเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ภายใต้
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้ความหมายของคำหรือข้อความที่ใช้ในการในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นที่เข้าใจและมีความหมายตรงกัน ผู้วิจัยจึงนิยามศัพท์เฉพาะไว้ ดังนี้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประยุกต์พระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับวิสาหกิจชุมชน ในเบื้องต้นมีลักษณะดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนเป็นภาคเศรษฐกิจที่เติบโตมาจากความพยายามในการปรับตัว ของประชาชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยมีความสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้ง ด้านเงินทุน ความรู้ และการจัดการ
2. วิสาหกิจชุมชนใช้เทคโนโลยีไม่สูง อีกทั้งใช้ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนเป็น พื้นฐานในการประกอบและดำเนินงาน เป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการใช้ความรู้ชุมชน และ ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้
3. ท่ามกลางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่ดั่งปัจจุบันในการควบคุมต่างๆ ไปจาก ชุมชน ทำให้คนในชุมชนไม่สามารถที่จะควบคุมปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีพได้ วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นภาคเศรษฐกิจที่เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันให้แก่คนในชุมชนนั่นเอง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือ สภาพแวดล้อมของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการสืบสารกันมา อีกทั้งภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาพการณ์ต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้น ตั้งหลักแหล่งและสร้างถิ่นฐานแล้ว ก็มีการแลกเปลี่ยน สังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นๆ เมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วก็มีการรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์และ/หรือ แก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรม ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญา ที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาผลิตใหม่ หรือการ ผลิตซ้ำเพื่อแก้ปัญหาและปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ณ อยุธยา, 2540: 11-12)